

ANADOLUYLA TANIŞAN TÜRKLER'E KÜLTÜR TARİHİ AÇISINDAN BAKIŞLAR

Emine Sonnur ÖZCAN

Dr., TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi

Özet

Orta Asya'dan gelip Anadolu halklarıyla tanışan Türkler, kültür tarihi açısından ele alındığında nasıl bir fotoğrafla karşılaşırız? Bu makaleyle çekilen fotoğraf temel olarak Türkleri karşılarında bulan Anadolu halklarına ait kronikler ve Türklerin sözlü tarihlerinin daha sonraki yüzyıllarda yazıya aktarılmış kaynaklarına dayanmaktadır. Anılan kaynakların kültür tarihinden ziyade siyasi ve efsanevi izler taşıyor olması bu çalışma ortaya koyulurken karşılaşılan en büyük güçlüklerdir. Buna rağmen elden geldiğince siyasi tarih satırları arasına sıkışmış çok az miktardaki kültür tarihi unsurunun izi sürülmüş, efsanevi unsurlar ve metaforların hangi gerçekliğin soyutlaştırılmasıyla elde edildiği anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, kültür tarihi, Ortaçağ Anadolu'su, Alparslan, Tuğrul Bey, Melikşah, konargöçer hayat, gaza.

Abstract

A Cultural Historical Approach to the Arrival of Turks to Anatolia

What sort of a picture does the Turks coming from Middle Asia and meeting with the Anatolian people present when considered from a cultural historical approach? The picture

presented in this paper is mainly based on chronicles of Anatolian people who met the Turks and oral sources of Turks which were later translated to the written form. The most important difficulty we faced while writing this article was the fact that the sources mentioned have mostly political and legendary contents rather than cultural ones. However, we tried to trace the few cultural historical traces hidden among the lines of political history. In a similar manner, we tried to elucidate and describe the legendary elements and metaphors which were probably based on a practice or reality.

Keywords: Turks, cultural history, Medieval Anatolia, Alparslan, Tugrul Bey, Meliksah, nomad life, gaza.

Kurte

Ji Hêla Dîroka Çandî Ve Nêrînên Li Ser Tirkên ku Anatoliyayê Naskirine

Dema ku em tirkên ku ji Asyaya Navîn hatine û gelên li Anatoliyayê nas kirine ji hêla dîroka çandî ve vekolînin, em ê bi dîmeneke çawa re rû bi rû bimînin? Ev dîmenên ku di vê gotarê de ne, esil piştî xwe dide kronîkên gelê Anatoliyayê yên ku bi tirkên re hevnas bûne û her wiha çavkaniyên dîroka devkî yên nivîskî ku salên şûnde hatine nivîsandin. Dema ku ev xebat hat kirin zehmetiya herî mezin ew bû ku ev çavkanî ji dîroka çandî zêdetir rêçên siyasî û efsanewî di xwe de dihebandin. Dîsa jî heya ku ji dest hat ew hêmanên dîroka çandî yên ku di nava rêzikên dîroka siyasî de tepisî bûn, rêça wan hat şopandin û her wiha hewl hatiye dayîn ku ew hêmanên efsanewî û metafor bi şênberkirina kîjan rastiyê ve ketine wî halî bê fehmkirin û vegotin.

Bêjeyên Sereke: Tirk, dîroka çandî, Anatoliyaya qirna navîn, Alparslan, Tuğrul Beg, Melîkşah, jiyana koçeriyê, xeza.

المخلص

الأنظار إلى الأتراك الذين اكتشفوا أناضول من ناحية ثقافة التاريخ

كيف ستكون الصورة التي سنلقونها عندما يُدرس الأتراك القادمون من أسيا الوسطى وتعارفوا على شعوب أناضول من ناحية ثقافة التاريخ؟ الصورة التي أُلقيت عبر هذه المقالة، تعتمد على عادات (kronikler) شعوب أناضول الذين وجدوا الأتراك أمامهم وعلى تاريخ الأتراك القولي الذي كُتب بعد القرون التالية. أكبر صعوبة أُقيت أثناء العمل في هذه الدراسة هو كون المصادر المذكورة أنفا تحمل آثار سياسية وخرافية أكثر من ثقافة التاريخ. فرغم ذلك، تُفقدت آثار العدد القليل من عناصر ثقافة التاريخ التي اندرجت بين سطور التاريخ السياسي، وحوول لفهم وإفهام نوعية الحقيقة التي تُوصّل بتجربتها إلى عناصر الخرافة والمجازات (metaforlar) قدر الإمكان.

الكلمات المفتاحية: الأتراك، تاريخ الثقافة، أناضول في القرون الوسطى، ألب أرسلان، طوغرول بي، ملك شاه، الحياة التنقلية، الغزوة.

“Ol yigit eytdi Rûma niçün geldün didi.

Melik eytdi gerekdür ki bu illeri Müslümanlık eyleyem didi.

Ol yigit bu sözi işidüp Câzûyumuşsın didi.

Melik eytdi Hâşâ ki câzû olam, müslümânâm didi.”

Dânişmendnâme

Anadolu'yu istilaya ve fethe yönelik konargöçer, savaşçı Türklerin gerek kendi içlerinde gerekse muhatapları olan Anadolu sakinleriyle sefere/akına çıkış, konaklama ve istila/fetih süreçlerinde yaşadıkları kültür tarihi açısından nasıl değerlendirilebilir?

Bilindiği gibi konargöçer Türkler, Ortaçağ Anadolu'sunu istila ve fetih süreçlerine ilişkin yazılı eserler bırakmadılar. Torunları tarafından asırlar sonra derlenip yazıya aktarılan sözlü tarihleri ise genellikle kıymetli metaforik ve alegorik bilgilerle donatılmış olup tarihsel gerçeklik açısından özenli bir yaklaşımı gerektirmektedir.¹

¹ Bu bilgilerden çalışmamızın belli bölümlerinde faydalanmaya çalışacağız. Anakronizme düşülmediği takdirde, Türklerin konargöçer yaşamlarında kitap yazmak gibi bir edimin neden yeri olamayacağına kolaylıkla kanaat getirilebilir. Onlar, doğanın kucagında sürdürdükleri yaşamlarında gelecek nesillere bıraktıkları izleri anıtlar dikmek, heykeller yapmak, şarkılar-destanlar söylemek gibi çeşitli soyutlamalarla yine doğaya bırakıyorlardı.

Bununla birlikte bizler modern algılamamızla soyunduğumuz Orta Çağ Türk kültürünü anlamaya çalışma girişiminde, temel olarak yerleşik insanların yerleşiklik kaygılarıyla yazdıkları tarihlerle iz sürüyoruz (Patmut'ıwn Aristakisi Lastivertc'woy, 1963²).³

Esasen eldeki kaynakların sunduğu siyasi tarih verileri arasında kültür tarihi ipuçlarına ulaşmak kolay değildir. Takdir edilir ki siyasi elitler; sultanlar, imparatorlar, aileleri ve hanedan üyeleri dışında sıradan insanların yaşam biçimlerine ilişkin kaynaklara yansıyan veriler yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte kültür tarihine ışık tuttuğunu düşündüğümüz noktada –ki siyaset de kültüre dâhildir– siyasi elitlerin yaşam tarzlarıyla ilgili veriler de çalışma kapsamımıza girmiştir. Kaldı ki belli ortak paydaların bir arada tuttuğu elitler ve sıradan insanlar, ortak kültürel refleksleri paylaşmış olmalıdır. Son tahlilde algımızı sıradan Türk kitleleri ve Anadolu sakinlerinin yaşam biçimlerinin, kültürel değerlerinin kaynaklarda nasıl yer aldığı ve yansıtıldığına daha yoğun olarak yönelmiş olsak da bulgularımızı kaçınılmaz bir biçimde –neredeyse bütünüyle– siyasi tarih üzerinden edindiğimizi itiraf etmeliyiz.

İmdi şu alt soruyla yol alabiliriz: Türklerin akın akın Anadolu coğrafyasına doğru yönelmelerindeki kültürel izler sürülebilir mi?

Yağma ve Talan Kültüründen Cihat ve Gaza Kültürüne

Anadolu'ya yönelen Türk akınlarına öncülük eden Selçuklu ailesini, İran coğrafyasında neredeyse bütün Asya'ya hükmeden bir devlet kurma sürecine getiren şartlara ve motivasyonlara kültür tarihi açısından nasıl bakabiliriz? Bu sorunun cevabını araştırmaya Orta Asya'nın kuzey doğusundaki Türklerin ana yurdu dediğimiz bölgeden değil batısından başlayacağız. Çünkü X. yüzyıl başlarında Türklerin kadim ana yurtları Orhun Bölgesi'nde proto-Moğol kavimlerle aralarında başlayan hâkimiyet mücadelesi sonucunda buradan sökün ettikleri (Turan, 2004, s.36,37; Cahen, 1994, s.24) yaklaşımı ile Selçuklu ailesinin en başta yaşadıkları Orta-Batı Asya bölgeleri arasında kaynaklara yansıyan bir bağlantı tespit edemedik.

² <http://rbedrosian.com/alint.htm><http://rbedrosian.com/alint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

³ Örneğin, bir XI. yüzyıl Ermeni tarihçisinin Malazgirt yakınlığında kamp kuran Türkleri yerleşik yaşam bakış açısıyla tanımlarken kurduğu şu cümle, kültür tarihi açısından son derece cezbedici gözüküyor: “Sayısız askeri, filleri, arabaları, atları, kadınları, çocukları ve pek çok hazırlığıyla gelip kamp kuran ve tarlada çalışan biçiciler misali bütün memleketi ele geçiren Türkler.”

Nitekim ünlü Türkolog Cahen de çok farklı bir tez ileri sürmektedir. Ona göre Selçuk Bey'in babası Dukak, Batı Oğuzlarının yaşadığı Aral gölü ile Hazar Denizi arasında kalan bölgenin bir sakiniydi. Hazar Beyine bağlı –galiba üst düzey– bir asker olan Dukak'ın ölümünün ardından oğlu Selçuk Bey, bilinmeyen bir nedenle o güne kadar yaşadıkları bu bölgeden kalkıp Cend şehrine göçmüştür (Cahen, 1994, s.38). Bilinmeyen bu neden Süryani Tarihçi Abu'l-Farac'ın verdiği bilgiye göre Hazar Beyi'nin karısının çekememezliğidir. Onun rahatsızlığı genç Selçuk'un kulağına gider ve “kabilesinin adamlarını gizlice toplayarak” hazırlığını yapar; “yanına birçok atlar, develer, koyunlar ve inekler alarak” doğduğu topraklardan hareket eder. Böylece Selçuk Bey ve etrafındakiler, “Turan, yani Türk diyarından İran diyarına çobanlık etmek bahanesi ile” geçerler. Bu aşamada Cend şehrini zikretmeyen tarihçi anlatısına devamla Selçuk Bey ve çevresindekilerin bu bölgede yaşayanların Müslüman olduklarını görerek kendi aralarında istişareye giriştiklerini ve: “Biz içinde yaşadığımız memleket halkının dînini kabul etmez ve onların törelerine uymazsak, bir kimse bize iltifat etmez ve biz tek başımıza yaşamaya mahkûm bir azınlık halinde kalırız”, diyerek Müslümanlığı kabul ettiklerini belirtir (Abu'l-Farac, 1999, s.292-293). Abu'l-Farac'ın, *Mülknâme* isimli bir esere⁴ referansla verdiği bu bilgilere karşın İbnü'l-Adîm, eserinin Alparslan bahsinde bu aileden İslama giren ilk kişinin Dukak olduğunu kaydeder (İbnü'l-Adîm, 1989, s.10). Mehmet Altan Köymen ise bu iki tarihçiden de farklı olarak Selçuk'un “Oğuz hükümdarı ile düştüğü anlaşmazlık yüzünden bütün maiyeti ile kaçarak” Cend şehrine geldiğini bildirmekte; ancak orada İslamı kabul edip etmediğine dair herhangi bir bilgi vermemektedir (Köymen, 1986, s.10).

Cahen, Selçuk'un Cend'de bulunduğu bu dönemde üç oğlunun (Mikâil, Arslan ve Musa) olduğunu ve ömrünün geç bir döneminde burada Müslümanlığı seçtiğini ifade etmektedir (Cahen, 1994, s.38). Selçuklu tarihçisi Osman Turan da Selçuk Bey'in “takriben 960'da Cend'de kendi kâbilesi ile Müslüman olunca, Yangi-kent yabgusuna karşı gazâyâ başladığını” ortaya koymaktadır (Turan, 2004, s.20)⁵.

⁴ Bu eserin, Sultan Alparslan'ın emriyle kaleme aldırılan ancak günümüze kadar ulaşmayan Meliknâme mi yoksa başka bir eser mi olduğu anlaşılamamıştır.

⁵ Daha önceleri “kayıp şehir” olarak bilinen Cend şehri, 2006 yılında Kazakistan'da yapılan kazılardan sonra ortaya çıkartılmış ve burada Selçuk Beyin türbesi yanında, saray, hamam ve başka türbelerin de kalıntılarına rastlanmıştır. www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=187656

Selçuk Bey'in nerede ve nasıl Müslüman olduğu meselesindeki tartışmaları bir yana bırakırsak torunları olan Tuğrul ve Çağrı Beylerin Cend şehriden itibaren henüz Horasan'a geçmeden Maverâünnehir'de buldukları sırada Müslüman Gazneliler ve Karahanlılarla yaşadıkları serencâm, onları İslamla ve dolayısıyla gaza ve fetih kavramlarıyla daha da kaynaştırmış olmalıdır. Çağrı Bey'in daha bu aşamada (1015-1019 arası bir tarih) Maverâünnehir'den çıkıp Horasan'da kendisine katılan Türklerle birlikte "Rûm ülkesine" gazâyâ gittiğini biliyoruz. Türklerin Anadolu'da ilk belirişleri bu akınlı olmuştur (Urfalı Mateos, 2000, s.48; Smbat Sparapet, 1956⁶; Sevim, 2000, s.I; Köymen, 1986, s.11; Yinanç, 1944, s.35; Turan, 2004, s.23).

Orta Asya'da hâkimiyeti ellerinde tutan Türk Gazneliler Devletine son vererek Horasan ve Harezmi bölgeleri üzerinde devletlerini inşa eden Selçuklular, ilk kurultaylarından hemen sonra Halife'ye bağlılıklarını ve "İslâm uğruna yaptıkları gazâ ve cihadları" vurgulayan bir mektup gönderdi (Köymen, 1986, s.27). Onlar, yaklaşık iki sene sonra İslamın sancaktarlığı talebiyle Halife'ye bir mektup daha gönderdi. Abu'l-Farac'dan edindiğimiz bilgiye göre, hanedan üyelerinden İbrahim Yınal tarafından "Halifeye hitâben" kaleme alınan "mektubun başına bir ok ile bir yay resmi geçirilmiştir." Selçukluların mevcut kimliklerine ilaveten edinmek istedikleri dinî misyonu yansıtan mektupta "Horasan ve Harezmi hükümdârı" olan "Şehinşâh-ı Selçukî Tuğrul Bey'in" hac yollarının güvenliği için Bağdat'a bir ordu göndereceği belirtilmiştir (Abu'l-Farac, 1999, s.298).

Bu iletişim süreci, iç karışıklıklarla, mezhep çatışmalarıyla mücadele eden ve dolayısıyla X. yüzyıldan itibaren ciddi biçimde güçten düşen Abbâsî Halifeliği'nin Türk Sultanı Tuğrul Bey'i Bağdat'a davetiyle sonuçlanmıştır. Tuğrul Bey, saltanatı tehlikeye düşen Halifeyi sıkıntılarından kurtardıktan sonra onun tarafından "dünyevî elçisi ve Doğunun ve Batının Sultanı" olarak taltif edilir. Böylelikle Tuğrul Bey'in İslam coğrafyası üzerindeki hâkimiyeti dinî meşruiyetine de kavuşmuş ve "küffar illerini İslâm'a açması" daha da kolaylaşmıştır. Bu bağlamda anonim Gürcü Kroniğinde yer alan Tuğrul Bey'e ilişkin şu bilgiler meseleyi pekiştirici gözükmektedir:

⁶ <http://rbedrosian.com/cssint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

“O dönemde Türkistan’da Tuğrul Bey adında bir adam, Sârâcenler⁷ zayıflamakta olduğu için güçlenerek Sultan oldu; pek çok halka ve bölgeye hükmetti.” (The Georgian Chronicle⁸, 1991).

Bu aşamada, gaza yapmak amacıyla akın akın “Rûm’dan yana revâne olan” (Danışmendnâme, 2004, s.273)⁹ Türk kitlelerine dönersek¹⁰ Tuğrul Bey, İslam halifesinin layık gördüğü unvanlarla

⁷ Arap tarihçi Ebu’l-Hasan’a el-Mes’ûdî (ö.346/956), *et-Tenbîh ve l-İşrâf* isimli kitabında, Hıristiyanların Müslümanlara verdikleri “sârâkînûs” (= ساراقيونوس, *sarâcen* anlamında) ismine ilişkin olarak çok önemli bir izah ve eleştiri getirmektedir. Ebu’l-Hasan’a göre Romalılar, Müslümanlara verdikleri “sârâkînûs”/sârâcen isminin anlamının Hz. İbrahim’in karısı Sâre’nin köleleri (= عبيد سارة) olduğunu inkâr etmişlerdir. Onlar bunu “yalan” olarak değerlendirdiler de esasen bu terimi Hz. İbrahim’in ikinci karısı Hâcer ve oğlu İsmail’i aşağılamak için kullanmışlardır. el-Mes’ûdî, Romalıların kendi zamanına değin Müslümanları “sârâkînûs” biçiminde adlandırdıklarının altını çizmektedir (el-Mes’ûdî, 1893, s. 168). Modern dönem Arap tarihçilerinden Cevad Ali (1907-1987) de anılan terim üzerinde değerlendirmelerde bulunmuş ve el-Mes’ûdî’nin aktardığı “sârâkînûs” a değinmeden hemen önce, aynı anlama gelen “sârekîn” (= سارقين) terimini ele almıştır. Cevad Ali, bu terimin “sâre” ve “kîn/keyn?” olmak üzere iki kelimeden oluştuğu ve ilkinin Hz. İbrahim’in eşi Sâre, ikincisinin de köle anlamına geldiğini belirtmekte ve ardından, el-Mes’ûdî’nin verdiği bilgiyi aktarmaktadır (Cevad Ali, 2001, c. I, s. 29.)

⁸ <http://rbedrosian.com/gc1.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

⁹ Danışmendnâme’de şöyle geçer: “Pes Süleyman Şâh dahı Türk çerisiyle Halife desturuyla Rûm’dan yana revâne oldılar.”

¹⁰ Türklerin Anadolu önlerine gelişine ilişkin, bir Ermeni kaynağıyla kısmen örtüşen diğer bir yol haritası, Âşık Paşazâde tarafından verilmektedir. Tarihçiye göre “en evvel Rûm vilâyetine gelen” Osman Gâzi’nin dedesi Süleymanşâh, şu vesilelerle Anadolu’ya ulaşmıştır: Dönemin hâkim Arap gücüne karşı Acemler, “Yafes neslinden” Türkleri “kendilerine senet edinmişler” ve onların vasıtasıyla, Araplar’a gâlip gelebilmişlerdi. Ancak, Acemlerin gâlip gelmesiyle, kâfir illeri Müslümanlar’a karşı direnmeye başladılar. Diğer taraftan, zaman içinde, “bu göçer evlü halkdan” Acem hükümdarları çekinmeye başladılar ve onları kendilerinden uzaklaştırmanın çarelerine baktılar. Neticede, aralarındaki “ululardan” Süleymanşâh’ı elli bin “Türkmen ve Tatar eviyel” gazâ yapmak üzere Rûm’a yönlendirmek istediler. Süleymanşâh da bu teklifi kabul ederek Anadolu’ya doğru yola çıktı (Âşıkpaşaoğlu, 1949, s.92).

XIII. yüzyılda yaşamış Kilikyalı devlet adamı ve komutan Hetum da Türkler’in Anadolu sınırlarına geltiren sebebin İranlılar olduğunda, Aşıkpaşazâde ile uyuşan bilgiler vermektedir. Hetum kroniğine göre, Pers imparatoru; “Serâcenler’e karşı yardım ricâ etmek üzere Amuderya/Ceyhun nehri etrafında bulunan bölgelere ve krallıklara elçiler gönderdi; gelecek olanlara yüksek maaşlar ve mevkiller vaat ediyordu. Türkmen adı verilen 6,000 civarında adam, Persia yakınlarında yer alan Türkistan Krallığı’ndan toplanarak Pers Kırallığı’na yardım amacıyla Ceyhun nehriyi aşarak ilerlediler.”

Hetum, Türkler’in İran merkezli bu hareket noktasını, Aşıkpaşazâde gibi doğrudan Anadolu’ya bağlamak yerine, onların İran’dan sonra, Araplar’ın hizmetine girdiklerini ifade eder. Türkler, daha sonra, Halife’nin talebiyle Müslümanlığı seçmişler ve zamanla hâkimiyeti Araplar’dan almışlardır. Selçuk idaresinde birleşen Türkler, tüm Orta Asya’yı ele geçirdikten sonra, Tuğrul döneminde ele geçirmek için Mezopotamya’ya döneceklerdir. Hatum’a göre Türkler Anadolu’ya ilk olarak Artuk’un Mardin’i ele geçirmesiyle ayak basmıştır. Sonrasında tarihçi, Süleymanşâh’ı Alparslan döneminde tespit eder ve onun, Alparslan’ın isteğiyle Kapadokya’ya gittiğini; “Türk Krallığı’na ait

taçlandırdığı kimliğiyle etrafında toplanan sayısız konargöçer ve savaşçı Türk'ü, yüzyıllardır İslam halifeliğinin yürüttüğü Bizans illerini Müslümanlığa açmak göreviyle batıya gönderecektir. Böylece Orta Asya'daki anayurtlarından çıkmak zorunda kalan Türklerin Türkistan ve Harezmi yoluyla "sel halinde" İslam ülkelerine olan akınları, "Türk İmparatorluğu"nun kurulması ve yapılan düzenlemelerle "muntazam olarak Bizanslılara karşı Anadolu'da cihada sevkedilme" biçimine evrilmiştir (Turan, 2004, s.20-21).¹¹

Türkler Nasıl Görünüyorlardı?

Anadolu'ya ayak basan Türklerin orada yaşamakta olan halklarca nasıl değerlendirildiğine ilişkin kaynaklara yansıyan bilgiler, hem Türk kültür tarihi ve hem de o dönemki Anadolu halklarının Türk algısına ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

Bu bağlamda, yukarıda bahsi geçen Çağrı Bey'in –veya Selçukluların– Anadolu üzerine yaptığı ilk sefer, Ermeni kaynaklarında Türklerin Anadolu önlerinde ilk kez görüldüğüne

olacak birçok şehri ele geçirdiğini"; bölgede hâkimiyeti ele geçirip kendisini Sultan ilan ettiğini ve de adını, Süleymanşâh biçiminde değiştirdiğini ifade eder. Hetum için Süleymanşâh, "Boillon Lordu'nun kroniğinde geçtiği üzere", Hıristiyanlara karşı savaşan ilk kişidir (Hetum, History) <http://rbedrosian.com/hetumint.htm> (Eserin bu adresteki İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

¹¹ Türkleri Anadolu önlerine getiren muhtemel sebepleri sıralamanın ardından, XI. yüzyıl Anadolu'suna şöyle bir bakalım: Abbâsi Halifeliği'nin zayıflamasına paralel olarak daha önceleri uçlarda İslam egemenliğine geçmiş olan bölgeler, Bizans Devleti'nce tek tek geri kazanılmış durumdadır. Mükrimin Halil Yinanç'a referansla bu bölgeleri şöyle sıralayabiliriz: Tarsus merkezli Şam ucu; Malatya merkezli el-Cezîre ucu ve Erzurum ile Bitlis ön planda olmak üzere Anadolu'nun doğusunu içeren Ermeniyye ucu (Yinanç, 1944, s.26).

Bu anlamda doğuda ve güneyde görece bir rahatlık sürmekte olan Bizanslılar, ilk Türk akınlarını izleyen yıllarda, doğuda çok köklü değişikliklere giderler. Hâkimiyetleri altında, ancak yerel prenslerce yönetilen Ermeni topraklarını –ilk Türk saldırısının yapıldığı Vaspurakan eyaletinden başlamak üzere– kendi yönetimleri altına alıp, Ermeni prenslerini Anadolu'nun içlerinde başka bölgelere göçe zorlarlar. Tarihi Bedrosian'a göre Bizans yönetimi söz konusu prenslerin Türklerle işbirliği yaptığına inanmaktadır (Bedrosian, 1979) <http://www.rbedrosian.com/atmi1.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

Ancak Ermeni kroniklerinden de anlaşılacağı üzere, doğu eyaletlerine tayin edilen Rum komutanların isteksizlikleri Türklerin işini daha da kolaylaştıracaktır.

Diğer yandan Bizans Devleti'nin batısı da uzun süredir Orta Asya'dan kaynaklı hareketlenmeler dolayısıyla Türk kökenli kavimlerce (Peçenekler, Kuman/Kıpçaklar ve Uzlar) ciddi tehdit altındadır. Bir başka ifadeyle, XI. yüzyıl başlarından itibaren Doğu Roma, imparatorluğun hem doğusu hem de batısından Türklerce sıkıştırılmış bir haldedir.

ilişkin en erken kayıt olmasının yanında, Türk savaşçılarının görünümüne dair bazı bilgileri de içeriyor.

Urfalı Mateos ve Kilikyalı komutan ve devlet adamı Smbat Sparabet kroniklerinde bu akına katılan Türk askerlerini betimleyen ifadeler kullanmışlardır. Onlardan ilkinin Bizans'ın Vaspurakan isimli eyaletine yönelen bu akınları anlatırken daha önce “bu cins Türk atlı askeri” görülmediğini vurgulamakla –geçmişe yönelik olarak– tam olarak neyi kastettiğini bilemiyoruz; ancak anlatısına devamla askerlere ilişkin verdiği –görece– ayrıntılı betimlemeler şöyledir: “Ermeni askerleri onlarla karşılaşınca, acayip şekilli, yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olduklarını gördüler.”

Mateos'un, dış görünüm olarak hayli şaşırtıcı bulduğu anlaşılan Türk savaşçılarının bu imajı, büyük oranda okçulukları çerçevesinde yaratılmış gibidir; nitekim tarihçi, Türklerin okçuluklarını anlatırken, “oklara karşı tedarikli davranmaya alışmamış olan Ermeni askerlerinin” yine de büyük cesaretle Türklere karşı savaştıklarını hatırlatır (Urfalı Mateos, 2000, s.48).

Kilikyalı Smbat'ın tarihinde de aynı bağlamda Türk okçularından Ermeni askerlerinin kendilerini koruyamadığı vurgulanarak “kadın gibi uzun saçları” olan okçular tanımlaması yer alır (Smbat Sparapet, 1956¹²). Son olarak Türk savaşçılarının okçu karakterinin yabancıların gözünde nasıl bir imaj yarattığına dair Anna Kommena'nın tasviri oldukça açıklayıcı gözükmektedir: Anna, Bizans'a yardım amacıyla savaşan Türklerin okçuluklarını anlatırken onların savaş esnasında “orduyu bir ok bulutuyla örtmekte oldukları” biçiminde etkileyici bir tanımlamaya yer vermektedir (Anna Kommena, tarihsiz, s.16).

Türk ordusuna ve askerlerine yakın sayılabilecek açılardan bakışın ve özellikle onların mahir okçulukları karşısında duyulan şaşkınlığın izlerini taşıyan yukarıdaki betimlemelerden sonra söz konusu Türk askerlerinin genel anlamda kadınları, çocukları, atları, arabaları, çadırları ve hayvanlarıyla dışarıdan nasıl görüldüğüne dolayısıyla karşı tarafta nasıl bir izlenim bıraktığına dair kayıtlara bakalım:

Tarihçilerin bu bağlamda düştikleri kayıtlar –daha önce de belirttiğimiz gibi– genel olarak Türk ordularının niceliksel yönünü vurgulamak amacıyla kaleme alınmış gözükmektedir. Örneğin yine

¹² <http://rbedrosian.com/cssint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

Anna Kommena, Türklerin saldırılarının tam da asi komutan Russel'in Bizans'a karşı saldırıya geçtiği döneme denk düştüğünü vurguladığı satırlarında Türk ordularını tasvir ederken –sanki biraz da nefretle– “ayak altında çıtırdayan kum taneleri kadar kalabalık sayıda” benzetmesini seçmiştir (Anna Kommena, tarihsiz, s.32).

Diğer yandan Urfalı Mateos da Sultan Alparslan'ın ordularıyla gelip Urfa önlerinde konduğu, çadırlarını kurduğu vakit, şehir halkının Müslüman askerlerin kalabalığından korktuğunu “çünkü Sultanın sayısız askerlerinin ovaları ve zirvelerine kadar bütün dağları kaplamış bulunduğu” bilgisini vermektedir (Urfalı Mateos, 2000, s.118). Aynı sefere ilişkin anılan *korkutucu* manzara, Smbat tarihinde de yerini bulmuştur: “Halk ve şehrin çok sayıda mümini, yabancı orduların sayısız askerini görünce korktu; çünkü Sultanın ordusunun büyük kalabalığı ovaları ve dağların tepelerini doldurmuştu” (Smbat Sparapet, 1956¹³).

Urfalı Mateos, Alparslan'ın Gürcistan seferi bağlamında Türk ordularıyla ilgili olarak yukarıdakinden daha da dehşetengiz bir manzara çizer: Ona göre sefere giden ordu “korkunç dalgalarla çalkalanan bir denizi ve taşkın sularını ileriye atan azgın bir nehri andıran, muazzam bir ordudur.” Bu ordu Karabağ'a gelerek “bütün ovaları kâmilten kaplamıştır.” O kadar ki “kaçacak bütün yollar kapanmıştır” (Urfalı Mateos, 2000, s.118).

Türk kültürünün merkezindeki yürüyen ordu-evlerin kamp kurdukları bölgelerde sergiledikleri, âdeta insan bakış açısının dışına taşan, inanılmaz genişlikteki görünüşleriyle ilgili olarak Halepli tarihçi İbnü'l-Adîm de bazı bilgiler vermektedir: Alparslan, Halep Emîri Mahmud'un gelip huzuruna çıkmayacağını anlayınca karargâh kurduğu Halep'e 5 fersah¹⁴ uzaklıktaki –daha donra “Sultan Tepesi” adını alacak olan– Funeydik adlı yerden ayrılıp Halep'e inmişti. Sultanın “çadırları ve askerleri, Halep'ten itibaren Esedoğulları Obası ile Azâz¹⁵ ve Esârîb'e¹⁶ dek birbirlerine yakın bir şekilde bulunuyorlardı. Askerlerin bir kısmı Rum Ülkesi, bir kısmı da Suriye çayırılıklarına konmuşlardı” (İbnü'l-Adîm, 1988, s.15).

¹³ <http://rbedrosian.com/cssint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

¹⁴ Fersah: yaklaşık 5.7 km uzunluğundaki mesafe ölçüsü. 5 fersah: yaklaşık 28,5 km.

¹⁵ Kaynağa göre: “Halep'in kuzeyinde ve bir günlük uzaklıkta bir ilçe” [modern ölçümle yaklaşık 70 km].

¹⁶ Kaynağa göre: “Antakya-Halep arasında ve Halep'e üç fersah [yaklaşık 17 km] uzaklıkta bir kale”

Tarihçinin verdiği bilgiler ışığında Türk ordusunun Halep civarında kapladığı alana ilişkin zihnimizde ufak bir kurgu yaparsak Alparslan'ın askerlerinin –daha sonra biraz daha ayrıntılı olarak göreceğimiz üzere– ve muhtemelen onların ailelerinin, yaklaşık olarak iki kenarı 70 km ve 17 km. den oluşan (üçüncü, belki dördüncü kenar bilinmiyor) devasa bir alan üzerinde çadırlarıyla kamp kurmuş oldukları ihtimal dâhilindedir. Bu genişlikteki bir bölge, günümüzde aşağı yukarı büyük bir şehrin kapladığı alana eşittir.

İbnü'l-Adîm'in, Halepli bir başka tarihçi, Azîmî'nin kelimeleriyle “şehri kuşatan Âdil Sultan”a (Azîmî Tarihi, 2006, s.22) ilişkin ilerleyen sayfalarda verdiği bilgiler arasında, Alparslan'ın ordusunun yerleştiği çadırların nasıl konforlu gözüktüğü ve yerleşim biçimleriyle ilgili ayrıntılar da vardır. Tarihçiye göre Türklerin çadırları son derece gösterişliydi çünkü: “kamp yerinden geçtiğinizde her yerde görülen otağ ve çadırların içinde sanki Sultan var derdiniz...” Diğer yandan, söz konusu çadırların yerleşimi ise “onarlık gruplar halinde ve birbirlerine bitişik olarak” düzenlenmişti (İbnü'l-Adîm, 1988, s.18).

Bu son satırlardan da anlaşılacağı üzere sefere/akına çıktıkları bölgelerde gözlenen, her an savaşmaya hazır kocaman bir mobil şehri andıran kamp veya karargâhlarıyla Türkler, beceri, elastikiyet ve uyum açısından köklü ve sofistike bir konargöçer kültüre sahiplerdi.

Neticede askerler, ordular, karargâhlar, yağma ve talanlar, kanlı savaşlar, berkitilmiş ya da berkitilmemiş şehirler, dönem insanının yaşam biçiminde alışılmadık imajlar olmasa gerektir. Buna mukabil, söz konusu imajlar vasıtasıyla algıladıkları olaylar ve aktörlerin üzerlerinde yarattığı etkiler değişik şiddette tepkilere yol açmış olmalıdır. Dolayısıyla yukarıda tasvir edilmeye çalışılan manzaraların yaratacağı psikolojik iklimde Anadolu sekencesinin endişe ve korkuya kapılmaması neredeyse imkânsız gibidir.

Kamp Hayatları

Çalışmamızın bu bölümünde yukarıda dışarıdan görünümüne ilişkin bilgiler verdiğimiz Anadolu önlerindeki Türk ordularının kondukları bölgelerde yaşadıkları hayatın kaynaklara yansıyan yanlarını irdelemeye çalışacağız. Günümüze ulaşan eserlerde bu anlamda yok denecek kadar az bilgi olması kimseyi şaşırtmayacaktır. Buna karşın ulaşabildiğimiz küçük verilerin zihnimizde yarattığı –ve yaratacağı– son derece dramatik sahnelerin Türk konargöçer kültürüne

dair tarih tasavvurumuzu ciddi biçimde destekleyebileceği kanaatini taşımaktayız.

Sayıları binler, onbinlerle ifade edilen savaşçı Türklerin Orta Asya'yı terk etmek durumunda kalmalarından itibaren ana yurt biçiminde olmasa da bir tür merkezî bölge olarak benimsedikleri Maverâünnehir, Azerbaycan gibi coğrafyalardan batıya ve güneye doğru akınlara çıktıklarını biliyoruz. Onların yüzlerce hatta binlerce kilometrelik mesafeleri aşmak üzere sefere çıkarılarken beraberlerine aldıkları yaşamsal tedariklerin –yapılacak yolculuğun fiziksel koşulları düşünüldüğünde– belki sadece ilk durak hedeflenerek hazırlandığı ileri sürülebilir. Kaldı ki merkezî bölge ya da üs dediğimiz noktaların haberleşme, buluşma, karar alma ve hareket etme dışında yerleşik hayata ilişkin söz konusu akınları destekleyen –ya da başka türlü– gösterge içermediği de muhtemeldir. Dolayısıyla ilerleyen satırlarda göreceğimiz gibi böylesine devasa kitlelerin beslenme meselesi birincil derecede önemli olmalıdır.

Türklerin akına gitmelerinin bir yaşam biçimi olduğunu ve dolayısıyla beraberlerinde ailelerini de götürdükleri kaynaklarca yansıtılmaktadır. Bu bağlamda incelememizin girişinde dönemin çağdaşı Ermeni Tarihçi Aristakes Lastivertci'den verdiğimiz alıntı dışında Hetum da önemli bilgiler vermektedir. Hetum'a göre “Türkler, gittikleri her yerde, beraberlerine karılarını ve çocuklarını alma geleneğine uymuşlardır.” Bu nedenle kalabalık Türk kitleleri, “çabuk hareket edemiyorlar; daha ziyade her gün kısa bir mesafeyi alabiliyorlardı” (Hetum Tarihi¹⁷). Söz konusu davranış biçiminin bizzatı Türk hükümdarları tarafından da içselleştirilmiş bir kültür olduğunu, Alparslan'ın Amid/Diyarbakır kuşatmasıyla ilgili bilgiler çerçevesinde tespit edebilmekteyiz.

Urfalı Mateos ve Kilikyalı Simbat'ın tarihlerinde yer aldığı üzere Sultan Alparslan, çıktığı Ermenistan seferinde Malazgirt'i ele geçirdikten sonra Diyarbakır'a gelip şehrin kapıları önünde kamp veya karargâhını kurar. Anılan seferler boyunca beraberinde olduğu anlaşılan hamile karısı, tam da o günlerde, ordunun konduğu kampta ona bir erkek çocuğu doğurur. Sultanın çocuğa verdiği isim Tutuş'tur (Urfalı Mateos, 2000, s.138; Smbat Sparabet Tarihi¹⁸)

¹⁷ <http://rbedrosian.com/hetumint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

¹⁸ <http://rbedrosian.com/cssint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

Bu bağlamda değerlendirilebilecek elimizdeki bir diğer örnek, ünlü Selçuklu Komutanı Bozan'ın İstanbul seferine ilişkin olarak Smbat Sparabet'in verdiği bilgiler dâhilinde yer almaktadır: Sultan Melikşah'ın emriyle 1092 yılında "İran ordularını" toplayan Bozan – tarihçinin verdiği sıraya bakılırsa– beraberine öncelikle karısını almıştır. "Halep emiri, Antakya emirini [de] alarak devâsâ bir orduyla İstanbul'un karşısında kamp kuran" Bozan, yine tarihçinin ifadesiyle "aynı yıl yüce Melikşah öldüğü için" haber kendisine ulaşır ulaşmaz "hiç bir şey başaramadan, İstanbul'dan ayrılarak Urfa'ya döner" (Smbat Sparabet Tarihi¹⁹).²⁰

Örneklerden de görüleceği üzere Tuğrul Bey döneminden, neredeyse Büyük Selçukluların son dönemine değin çıkılan seferlerde/akınlarda âdeta bir kültürel refleks olarak kadınlar –ve galiba çocuklar ve yaşlılar– yürüyen ordu-şehirlerde yerlerini almışlardır.

Daha önce de değinildiği gibi konargöçer bir milletin sözlü kültürünü yansıtan destanvârî kaynaklar, ait oldukları toplulukların meşru kabullerini de yansıtır. Bu anlamda kadınların Türk akınlarındaki aktif rolünü yansıtan Dânişmendnâme'deki Efrumiye Bânû isimli karakter, aynı zamanda çarpıcı bir metaforudur. Onu, eserin neredeyse başından sonuna kadar gerek Danişmend Gazi'nin yanında gerekse farklı gruplarla birlikte inanılmaz bir performansla erkeklerle savaşıırken buluruz. Onun bu yaşayış biçimi o kadar olağandır ki hamileliği bile buna dâhildir (Danişmendnâme, 2004, s.71, 72, 73, 74, 76, 77, 78,102, 103, 124, 134, 135, 136, 137 vd).

Yukarıda kısaca değindiğimiz Türk kitlelerinin beslenmeleri mevzuuna dönersek dönemi anlatan tarihlerde dışarıdan gözlemleri yansıtan çok az sayıda ancak niteliksel anlamda gayet aydınlatıcı veriler bulunmaktadır. Bu cümleden olarak Abu'l-Farac, Tuğrul Bey'in askerlerinin gittikleri her yerde "yağma ve tahriplerde" bulduklarını belirttikten sonra şu açıklamayı getirir: "Sayıları pek çok olduğu için hiçbir nâhiye (yahut ülke) bunları bir haftadan fazla besleyememektedir. Onlar da sırf ihtiyaç yüzünden ve kendileri ve hayvanları için besleyici maddeler bulmak üzere bir yerden bir yere göçmek zorunda kalıyorlardı" (Abu'l-Farac, 1999, s.300).

¹⁹ <http://rbedrosian.com/cssint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

²⁰ Karşılaştırınız: Urfalı Mateos, 2000 s. 178. Mateos da bu seferi aktarır; ancak Bozan'ın karısını anmaz.

Süryani tarihçi, Malazgirt Savaşı öncesinde ünlü Selçuklu Komutanı Afşin'in, İstanbul ve Balkanlar'a düzenlediği akınları anlatırken de yukarıdaki bağlamda bilgiler vermeye devam eder. Abu'l-Farac'ın tarihine bakılırsa "Roma diyârında ilerleye ilerleye İstanbul surlarının önündeki deniz sahili üzerinde çadırlarını kuran" Afşin, buradan Balkanlar'a doğru akınlar düzenleyerek ve "ortalığı yağma ederek" Makedonya'ya kadar varmıştır. O, mevsim itibarıyla "Simandu²¹ ülkesinde kışa yakalanır." Bu şehrin "hâkimi" bir kadındır. Tarihçiye göre Afşin, ondan askerlerinin şehir ve köylere girip gıda maddesi alma müsaadesi ister. Şehrin yöneticisi, istemeyerek de olsa izin verir çünkü Afşin aksi takdirde askerlerinin "ağaçları keseceğini, bağları kökünden sökeceğini ve bahçeleri tahrip edeceğini" söylemiştir (Abu'l-Farac, 1999, s.31).

Yukarıda sıralanan beslenme kaygılarına ilişkin iki çarpıcı örneğin de desteklediği üzere, kalabalık Türk kitleleri, çıktıkları seferlerde, kışları, yaşam biçimlerini kolayca sürdürebilecekleri, nehir kıyılarındaki sulak ovalar üzerinde ya da yerleşim bölgeleri yakınlarında konaklayıp buradan hedefledikleri bölgelere akınlara çıkıyorlardı. Baharla birlikte ve yazın gerek akına gittikleri bölgelerde ve gerekse kondukları yüksek yaylaların yakınlarında yer alan yerleşimlerde –kışları olduğu gibi– yağma ve talan yaparak çevrelerine zarar vermişlerdir. Bunu, Afşin örneğinde olduğu gibi kimi zaman görece kibar bir biçimde yaparlarken kimi zaman çok daha sertleşebilmişlerdir.

Şimdi vereceğimiz örnekle konargöçer Türk yaşamının bu vechesini biraz daha aydınlatmaya çalışacağız: Aristakes Lastivertci'nin tarihinde kaydettiği sahneye göre, Pasin Ovası'nda konmuş olan Tuğrul Bey'in ordusu ocak ayında, ovadaki şiddetli don nedeniyle bir festival gecesinde Okomi²² adındaki yerleşim bölgesine yönelir. Evlerin yanına yaklaşmış sekenenin hayvanları için sakladığı samanları toplayıp ovaya götürürler. Elleri ve ayakları buz gibi olmuş Türkler, burada onları yakıp bir süre beklerler. Tarihçiye göre, onlar o denli büyük bir ateş yakarlar ki "tüm ova öğlen vaktiymiş gibi parlar." Böylece, kendilerini ve atlarını ısıtırlar; ardından yaylarını gererler ve silahlarını çıkartıp "yaz günündeymişçesine" saldırıya geçerler. Üç gün burada kalıp savaşırlar; yağma ve talanda bulunurlar. "Daha sonra topladıkları tüm tahılı öküzlerin, eşeklerin ve atların sırtına yükleyip",

²¹Günümüz Romanya'sında Arad yakınlarında bu isimde bir yerleşim bulunmaktadır. Referans doğruysa Afşin, Makedonya'nın çok daha kuzeyine ulaşmış demektir. Meraklıları için: <http://www.maplandia.com/romania/arad/simandu-de-sus/>

²²Günümüz Hasankale'sinin kuzeydoğusunda olduğu düşünülen yerleşim.

aldıkları “az miktarda ufak tefek malzeme ve esirlerle birlikte” ülkelerine geri dönerler (Patmut’iwn Aristakisi Lastivertc’woy: 1963²³).

Elbette ki Türklerin kamp hayatları, her daim karşı tarafa zarar verir bir özellik taşımamıştır. Kaynaklarda yer aldığı üzere, buldukları bölgelerde onlar da saldırıya uğrayıp ciddi yaralar almışlardır. Anonim Gürcü Kroniğinde yer alan bilgilere göre, on birinci yüzyıl sonlarında Kıpçak Beyinin damadı olan Kral David, Türk ordusunun gelip Aras nehri kıyılarında kamp kurduğu bilgisini alınca ordusuyla üzerlerine yürür ve kamp kurdukları yerde onları yenilgiye uğratar. Kronik yazarına göre, Kral David –galiba bir başka Türk ordusunu– kışladıkları Ashorni adı verilen bölgede baskına uğratarak yendiğinde “çadırları içinde ağıt yakan tek kişi kalmamıştır” (The Georgian Chronicle²⁴, 1991).

Kaynakların tarafımıza sağladığı görece küçük verilerden anlaşılabilirliği üzere, Türklerin kamp yaşantıları, gerek bizatihi konargöçer savaşçı yaşamın karakteristiği ve gerekse üzerinde yaşadıkları coğrafyaların ve soludukları mevsimlerin sunduğu son derece zor koşullar nedeniyle kendilerine ve gazaya/sefere gittikleri bölgelerdeki insanlara zarar verebilmiştir. Günümüzden bakıldığında hayli anlaşılmaz ve katlanılmaz gözükken bu yaşam biçimi, Türklerin sürdükları konargöçer ve savaşçı var oluşları dikkate alındığında tüm zorluklarına rağmen vazgeçilmez gözükmektedir.

Tarafların Geleneksel ve Dinî Öğelerle Mukabelesi

Tahmin edileceği üzere, XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Türklerin Bizans Anadolu’su kapılarında görünmeleriyle birlikte bu coğrafyada yaşayan halklarla –tamamı savaş ve çatışma çerçevesinde olmak üzere– bir takım kültürel karşılaşmalar da yaşanmıştır. Mevcut kaynaklar ışığında bu karşılaşmalara kültür tarihi açısından bakmaya çalıştığımızda tarafların çatışmalarına taşıdıkları kültürel reflekslere eğilmek durumunda kalırız. Dolayısıyla bu bölümde, çoğu döneme çağdaş yabancı kroniklere ve Türklerin –daha sonraki dönemlerde yazıya aktarılan– sözlü kültürlerine dayalı tarafların kültürleri bağlamında değerlendirilebilecek belli öğeleri incelemeye çalışacağız.

²³ <http://rbedrosian.com/alint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

²⁴ <http://rbedrosian.com/gc1.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

Birbirleri arasındaki önemli ilişkiler nedeniyle biri diğerinden bağımsız halde düşünülemez olan geleneksel ve dinî ögeler, tarihin bu safhasında da bizi karşılıyor gözükmektedir. Gerçekten de kaynaklara baktığımızda hem Anadolu'ya gazaya gelen Türkler, hem de söz konusu coğrafyaya ev sahipliği yapan topluluklar açısından, bu yönde önemli bir eklemlenme olduğunu görüyoruz. Şöyle ki Türkler, Anadolu'da bulunma sebeplerini, önceden var olan geleneksel savaşçı kimliklerine, dinî bir motif olan *gazayı* giydiren açıklaresen Anadolu sekencesi, Türkleri, geleneksel *barbar* tanımlamalarının beraberinde, dinî birtakım tanımlamalar aracılığıyla ötekileştirmektedirler.

Bu bağlamda meseleye Türklerin veçhesinden bakmak istediğimizde Dânişmendnâme'nin rehberliği kayda değer olacaktır. Danişmend Gâzi'nin –daha sonra Müslümanlığı seçip kendisinin sıkı bir yoldaşı olacak– Artuhi ile ilk karşılaşmasında aralarında geçen metaforik diyalog aynen şöyledir:

“[Artuhi] Ey kişi! Adun nedir? dedi. Melik: Adum Ahmed, lakabum Dânişmend'dür dedi. Ol yigit eytdi: Rûma niçün geldün? dedi. Melik eytdi: Gerekdür ki bu illeri Müslümanlık eyleyem dedi. Ol yigit bu sözi işidüp: Câzûy-umışsın dedi. Melik eytdi: Hâşâ ki câzû olam, müslümânam dedi. Ol yigit bu sözlere işidüp Melik'un dînine âşik oldı” (Danişmendnâme, 2004, s.69).

Görüldüğü üzere, Anadolu illerini İslama dâhil etmek için Rûm'a gelmiş bir Müslüman olarak tanımlanan Dânişmend Gâzi'ye, karşı tarafın zihniyle verilen cevapta bu durumun ne kadar kabul edilemez olduğuna ilişkin olarak Hristiyanlık referanslı bir kavramla cadılıkla mukabele edilmektedir. Diyalogun finalinde gözlenen naif tablo ise yine dinî kaygılarla oluşturulmuş gözükmektedir.

Türklerin Anadolu'da bulunma nedeni olarak ortaya koyulan gaza ve fetih gelenekleriyle ilgili olarak sözlü kültürden yazıya aktarılmış diğer bir eser olan Saltuknâme, gazaya gitmeme durumunun toplumsal anlamda ne kadar alçaltıcı bir konum olduğunu Tatar Hanı'nın ağzından verilen bir nasihatle vurgulamaktadır:

“Dîn-i İslâm yolına gayret kılıcın ele alup kâfire urun. Ad ve san sakının kim gazâdan kaçmak aybdur ki avratlarınız yanında yüzünüz kalmaz. Er olan gayret üzre ölmek gerekdür. Dünyada muhannes [korkak, namert] adla diri olup yürümekden, bir gün evvel ölmek yiğrekdür” (Saltuknâme, 1987, s.175).

Türkler, Anadolu “illerine” düzenledikleri akın ya da istilaları yukarıda görüldüğü gibi din üzerinden meşrulaştırırken muhatapları

olan Bizanslı halklar da onları, dinî kimlikleri vasıtasıyla ötekileştirmişlerdir. Ermeni kroniklerinde sıkça geçen “Tanrı’nın, günahlarının bir bedeli olarak Ermeniler üzerlerine gönderdiği Türkler” (Urfalı Mateos, 2000, s.115)²⁵ imajına geçmeden önce, diğer topluluklar tarafından kullanılan din bazlı tanımlamalara bakalım:

Anonim Gürcü Kroniği, Tiflis’in Türklerce alınması üzerine, Kral David’in gösterdiği çabayı överken Türkleri, İbrahim Peygamber’in oğullarına ilişkin kadim tartışmayla yâd eder. Kronik yazarına göre David, “Hristiyanların uğradığı bu rezalet ortadan kalkıncaya kadar huzur bulmamış ve neticede İsmail’in milletinin küllerini harabelerin içinde bırakmıştır” (The Georgian Chronicle²⁶, 1991).

Anna Kommena da kaleme aldığı tarihte, Türklerle ilgili olarak aynı referansı kullanır: Anna’ya göre Batıdan Latin orduları gelmeden önce Bizans ülkesindeki, çekirge sürülerinin “ekinleri esirgeyen ama bağları kemirerek yok eden saldırısı, zamanın falcılarının söylediği gibi” Haçlıların, Hristiyanlara değil ama “İsmailoğullarına” çok büyük zarar vereceklerinin bir alametiydi (Anna Kommena, tarihsiz, s.304). Anna, bir başka yerde Haçlıların Türklere yenilgisini anlatırken yine aynı ötekileştiren dinî referansı kullanmayı uygun bulur: “İsmailoğullarının kılıcına kurban giden Kelt ve Normanlar” (Anna Kommena, tarihsiz, s.307).

Anna Kommena’nın, Türkleri ötekileştirirken kullandığı yukarıdaki tanımlamaya koşut ve onu tamamlayan bir başka din referanslı ifadesi vardır ki doğrudan İsmail Peygamber’in annesi Hacer’e gönderme yapar. “Agar [Hacer]’in soyu Türkler” biçiminde kullanılan bu ifade²⁷, Anna’nın kroniğinde oldukça sık geçmektedir (Anna Kommena, tarihsiz, s.68, 334, 340, 341, 343 vd).

Gürcüler ve Rumlar dışında, Türklerin Anadolu istilaları karşısında Ermenilerin ortaya koydukları yaklaşımlara bakarsak yukarıda belirtildiği gibi, onların değerlendirmelerinin merkezinde, müstahak oldukları bir tür ilahi cezanın yer aldığını görürüz. Türklerin istilalar döneminde en fazla karşı karşıya kaldıkları topluluk olan Ermeniler, “başlarına gelen felaketle” ilgili olarak önce kendilerini suçlamaktadırlar.

²⁵ Cümlelerin tamamı şöyledir: “Allah, günahlarımızdan ve fena yollara sapmamızdan dolayı bizi zalim Türk milletinin eline bıraktı.”

²⁶ <http://rbedrosian.com/gc1.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

²⁷ Bakınız, 7 numaralı dipnot.

Urfalı Mateos kroniğinde yer aldığı üzere, Vaspurakan eyaletine düzenlenen ilk Türk istilasında yaşananlar Kral Senekerim'in kulağına ulaştığında, kederler içinde uykusuz geceler geçirir ve "durmadan nebilerin yazı ve sözlerini tetkik etmekle" uğraşır. O, "Türk askerlerinin ilerleyeceklerine" dair işaretler tespit ettiği bu kitaplarda, Ermenilerin istikballerine ilişkin bilgiler de bulmuştur. Buna göre, Ermeni din adamları "Tanrı'dan ziyade parayı seveceklerdi." Neticede Tanrı, "lâyık olmadıkları halde ayin icra eden ruhaniler" nedeniyle diğer yarattıklarına da öfkelenenecekti (Urfalı Mateos, 2000, s.48).²⁸ Mateos bu bahisten devamla şu kaniya varır: "İşte onun bütün dedikleri Kam [Ham]'ın oğulları olan Türk milletinin eliyle birer birer husûle gelmiştir" (Urfalı Mateos, 2000, s.49).

Görüldüğü gibi Mateos, "başlarına gelen felaketin" aktörlerini tanımlarken yine –ancak daha kadim– bir yol ayrımı ve ötekileştirme referansı olan Nuh Peygamber'in oğullarını; Türklerin atası olarak takdim ettiği Hâm'ı anmaktadır.

Türkler ile Anadolu sekenesi arasında, istila ve fetih sürecinde söz konusu olan ilişkilerin din ve/veya gelenek referanslı yansımalarının diğer bir ayağını, din değiştirme ve sünnet edilme bahisleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda kaynaklarda dönemin zihniyetine ışık tutan, etkileyici kayıtlar bulunmaktadır.

Süleyman Şah tarafından ele geçirilen Antakya'nın Ermeni asıllı yöneticisi Philaretos'la ilgili olarak Kilikyalı Simbat'ın neden "dinsiz Philaretos" ifadesini kullandığının olası izlerini, enteresan bir şekilde Anna Kommena'nın tarihinde buluyoruz. Smbat Sparabet, Philaretos'u, "dünya fatihi" Melikşah'a Hristiyanlar için bağışlanma dilemek için gitmesine karşın –aynı cümlede– âdeta bir lakap gibi "dinsiz" sıfatıyla anmaktadır (Smbat Sparabet Tarihi²⁹). Anna Kommena ise onun "tartışmalı" kimliğiyle ilgili olarak şunları aktarmaktadır: Philaretos, Romanos Diogenos'un kötü sonu üzerine ona duyduğu vefayla ayaklanarak Antakya yönetimine el koymuştur. Anna'ya göre Ermeni asıllı yönetici bir süre sonra "Türklerden yana geçmeye ve onlardaki âdet üzere sünnet olmaya niyetlenir." Tarihçi, takip eden satırlarda Antakya'yı kuşatması için Süleyman Şah'ı "kışkırtanın" Philaretos olduğu bilgisini, onun bu dinî tercihi çerçevesinde aktararak meşrulaştırmaya çalışıyor gibidir (Anna Kommena, tarihsiz, s.194).

²⁸ Karşılaştırmız: Smbat Sparabet Tarihi, <http://rbedrosian.com/cssint.htm>

²⁹ <http://rbedrosian.com/cssint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

Abu'l-Farac'ın aktardığı bir başka ihtida ve sünnet olayı vardır ki yukarıdaki örnekten oldukça farklı gelişmiştir: Türk istilaları döneminde bir Ermeni asilzadesi, bulunduğu kaleden daha güçlü bir kaleye gider ve 200 kişiyle buraya yerleşir. Ancak, Şirvan Şah isimli bir “Türk emîri” kaleyi kuşatır. Zor durumda kalan Ermeniler, “korkudan” Müslüman olmak için Sultanın yanına gitmekte oldukları bahanesini ortaya atarlar. Bunun üzerine onlar Türklerce, “izzet ü ikrâm içinde” Sultana götürülür ve istemedikleri halde hepsi Müslüman olup sünnet edilirler. Tarihçi bu zoraki ihtida ve sünnetin akıbetiyle ilgili de bizleri aydınlatmaktadır: Söz konusu “zoraki Müslümanlar”, zaman içinde İç Ermenistan'a kaçacak ve orada tekrar Hristiyanlığa döneceklerdir (Abu'l-Farac, 1999, s.318).

Günümüzde Tokat ilinin bir ilçesi durumundaki Gümenek halkına ilişkin Dânişmendnâme'de yer alan bir başka zoraki ihtida öyküsü bir hayli trajikomik gözükmektedir. Bütün şeffaflığıyla sergilenmesinde bir beis duyulmadığı anlaşılan öyküye göre, Dânişmend Gâzi Gümenek'te iki gün iki gece savaştıktan sonra, halk “aman diler.” Ancak, Melik Dânişmend “aman virmeyup kâfirleri îmana” davet edecektir. Bunun üzerine halk, “kılıç korkusundan îmana gelüp” Müslüman olurlar. Ardından, şehirde bulunan üç yüz altmış kilise yıkılarak yerlerine “mescidler binâ edilir”; ayrıca, dinî kuralları öğretip uygulamak için “kadı ve imam ve hatib nasb edilir” (Dânişmendnâme, 2004, s.127).

Fetihlerine devam eden Dânişmend Gâzi, bir süre sonra Gümenek halkının “mürted olup” şehirde “ne kadar imam ve hatib varsa kırdıklarını” öğrenir (Dânişmendnâme, 2004, s.144). Dânişmendnâme, Gümenek halkının Hristiyanlığa geri dönme süreçlerini –ya da sebeplerini– de okurla paylaşmakta bir sakınca görmez: Gümenek'e hâkim tayin olunan Hasan ibn-i Eyyûb, gazaya gidince yerine kardeşi Halil'i bırakmıştı. “Gayet dindar, sâlih ve âlim” olan Halil, halka zorla beş vakti kıldırıp mescide gitmeyenlere kötü davranmaktadır. İçki içen gençleri ise kamçılıyordu.

Gümenek halkı bu halde yaşarlarken Bizanslı bir komutanının sayısız askerle oraya geldiğini öğrenirler ve toplanıp şöyle bir karar alırlar: “Biz hamr içmeğe hasret olduk, her gün biş nevbet mescide varuruz, aciz olduk; bu şehri girü kâfirlere virelüm” (Dânişmendnâme, 2004, s.202). Böylelikle şehri tekrar Bizanslılara iade edip kendi kültürleri uyarınca yaşadıkları, eski günlerine geri dönerler.

İncelemiş olduğumuz Anadolu'nun Türkler tarafından istila ve fetih süreci içinde, Hristiyan Bizanslıların, Müslüman Türkler gibi

kendi dinlerini kabul ettirme yolunda çaba gösterdiğine dair önemli bir kayda rastladık. Ancak söz konusu Bizans örneği, çok daha politik ve stratejik bir *hidayete erdirmeye* çabası biçiminde gözükmektedir:

Anna Kommena'nın verdiği bilgiye göre, Sultan Melikşah, kardeşi Tutuş'un güçlenmesi üzerine, elçisi Siyavuş'u Bizans İmparatoruna göndererek evlilik yoluyla ittifak önerir. O bu teklifle, "Türkleri kıyı bölgelerinden çekeceğini, alınan hisarları geri vereceğini, ayrıca kendisine de güçlü bir destek olacağını" vaat etmektedir (Anna Kommena, tarihsiz, s.195).

İstanbul'daki sarayda Sultan'ın mektuplarını okuyan elçiye, imparator "hangi memleketin yerlisi ve ana-babasının nasıl insanlar olduğunu" sorar. Annesinin Gürcü babasının ise Türk olduğunu öğrenince, elçinin "kutsal vaftizden geçmesi için elinden geleni ardına koymaz." Neticede Siyavuş da buna razı olur ve vaftizin ardından imparatorun maiyetinde yaşayacağına dair söz verir. Ancak, imparator ona elindeki Sultan mühürlü mektubu –evlilik ittifakı akdedilmiş gibi– kıyı bölgelerindeki beylere ve kale komutanlarına gösterip buraları geri alana kadar vaftiz işini ertelemesini teklif eder. Anna'ya göre, bu teklifi "can atarak" kabul eden Melikşah'ın elçisi, tek tek limanları ve kaleleri dolaşarak Sultanın mektubunu göstererek hileyle buraları Bizans'a kazandırır. Görevi bitince de başkente –Anna'nın tanımlamasıyla "Kentlerin Kraliçesine"– döner ve törenle vaftiz olur. İmparator tarafından hediyelere boğulan elçi Siyavuş bir daha Türklerin sarayına dönmez (Anna Kommena, tarihsiz, s.195- 196).

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıdaki örneklerden de izleneceği üzere, Anadolu'nun istila ve fetih sürecinde, Bizanslı halklarla Türklerin *mecburi* karşılaşmalarında tezahür eden kültürel motifler ve dışavurumlar, temelde her iki tarafın yaşamsal mücadeleleri bağlamında gelişmiştir. Ana yurtlarını terk etmek durumunda kalıp konargöçer yaşam tarzını devam ettirebilecekleri coğrafyalar arayan, gaza motivasyonlu Müslüman Türkmen kitleleri karşısında, Bizans'ın kötü politikalarından bunalmış bir halde kapılarında *iyi niyetleri olmayan* yabancılarla karşılaşan *günahkâr* Ermeniler ve "Türkler tarafından bir sene içinde mahpus gibi İstanbul'un içine tıkmış olan" (Urfalı Mateos, 2000, s.112) Bizans'ın kendisi. Böyle bir arka planda yaşanabilecek kültürel etkileşimler ele aldığımız üzere, her iki taraf için son derece muhafazakâr ve ötekileştiren bir karakter taşımıştır.

Mevcut kaynaklar, Malazgirt sonrasında, Türkmen iskânlarına dönüştüğü bilinen istila ve fetihler çerçevesinde yerli halkla oluşabilecek muhtemel kültürel etkileşimler –ya da çatışmalar– konusunda, “Anadolu halkının, Bizans’ın kötü yönetimi ve mezhep baskıları karşısında, Türk beylerine direnç göstermedikleri” (Yinanç, 1944, s.165; Umar, 1998, s.83; Kaymaz, 1993, s.267) klasik bağlamı dışında tarafımıza kılavuzluk edememektedir. Dolayısıyla Anadolu coğrafyasına, XI. yüzyıldan başlayarak XII. ve XIII. yüzyıllarda devam eden üç buçuk asırlık Türk göçleri sürecinin (Yinanç, 1944, s.168) birinci ayağını oluşturan ilk istilalar ve fetihler dönemiyle ilgili olarak görüldüğü üzere, ayrı ayrı kültürlerden ve bir tür çatışma kültürü ile bunun tezahürlerinden söz edebiliriz.

Bununla birlikte, yukarıda atıfta bulunduğumuz Kilikyalı Ermeni devlet adamı ve komutan Hetum’un Anadolu Selçuklu Devleti’nin sosyokültürel temellerine atıfta bulunan çok önemli bilgilerini de aktarmak istiyoruz.

Bir XIII. yüzyıl tarihçisi olan Hetum, Anadolu’da XI. yüzyılın son çeyreğinde Süleyman Şah tarafından kurulan Anadolu Selçuklu Devleti’ni “Türk Ülkesi Krallığı” ismiyle anmaktadır.³⁰ Ona göre, bu coğrafya Grek imparatoru idaresindeyken “Grek” adıyla anılırken, “ülke ve içindeki yerleşimler Türkler tarafından ele geçirildi.” Sonra Türkler, “tüm ülke üzerinde hüküm sürecek bir lord seçtiler.” Hetum, Türklerin “lordunun” kendileri arasında “sultan” biçiminde tesmiye edildiğini belirtir ve kronik okuruna şu açıklamayı getirir: “kral anlamına gelmektedir.”

Tarihçiye göre “bundan sonra ‘Türklerin Ülkesi’ olarak anılan bölge” –hemen hemen günümüz coğrafyasına tekabül etmektedir (Hetum Tarihi^{31,32}) –büyük şehirleri kapsayan sekiz kısımdan³³

³⁰ Hetum’dan yaklaşık yüz yıl sonra Anadolu’ya gelen seyyah İbn Battûta da burayı aynı şekilde “Türk Ülkesi” olarak tanımlar. İbn Battûta’ya göre “Rum Diyarı” olarak bilinen bu topraklar eskiden Rumlarındı. Sonra Müslümanlar burayı fethetti. Kendisinin ziyaret ettiği dönemde Türk Ülkesi’nde Müslüman Türkmenlerin idaresi altında yaşamakta olan çok sayıda Hristiyan nüfus bulunuyordu. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Çeviri: A.Sait Aykut, YKY, İstanbul 2004, c.I, s. 400.

³¹ <http://rbedrosian.com/hetumint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

³² Hetum, Anadolu adını anmadan “Türk Ülkesi” adı altında, söz konusu “krallığın” coğrafik sınırlarını da çizer. Buna göre, “Batıda Grek Denizi’nin (Akdeniz) şekillendirdiği Satalya (Antalya) şehrine kadar uzanırken; doğuda Büyük Ermenistan ve Gürcistan’ın bir kısmıyla sınırdır. Kuzeyde hiçbir bir ülkeyle sınırı olmasa da tüm geniş alanları Büyük (Kara) Deniz kıyıları boyunca. Güneyde, bir parçası Kıbrıs adasının karşısına gelecek şekilde Grek Denizi’ne uzanırken, Küçük Ermenistan ve Kilikya’nın bir kısmıyla sınırdır.” <http://rbedrosian.com/hetumint.htm>

oluşmakta olup üzerinde dört çeşit halk yaşamaktadır: Grekler, Ermeniler, Yakubîler ve “ülkenin hâkimiyetini Greklerden alan Sârâcen³⁴ Türkler” (Hetum Tarihi³⁵).

Hetum, Anadolu’da yaşayan bu toplulukları sıraladıktan sonra, ilk ikisinin değil –galiba bunları okur için fazla aşına buluyordu– ama Yakubîler ve Türklerin neyle iştilal ettiklerine dair bilgiler verme ihtiyacı duymuştur: Tarihçiye göre Yakubîler, ticaret ve ziraat yapan Hristiyanlardır. Türklerin “bazıları ticaret ve ziraat yaparak şehirler ve köylerde otururken, diğerleri yaz ve kış sürü çobanı olarak daima dağlarda ve ovalarda yaşarlar. Ayrıca onlar çok iyi okçudurlar” (Hetum Tarihi³⁶).

Yukarıdaki sosyolojik kategorizasyonda görüldüğü üzere “Türk Ülkesi Krallığı” üzerinde yaşayan Türkler, oldukça heterojen bir karakter taşımaktadır. Hetum’un tarihinde yer alan –tüccar, çiftçi ve konargöçerlerden oluşan– Türk toplulukları, Mükrimin Halil Yinanç’ın, asırlar içinde Anadolu’ya yerleşen Türklere ilişkin olarak verdiği bilgileri büyük ölçüde destekler niteliktedir.

Yinanç’a göre, Malazgirt Savaşı’ndan itibaren doğudan gelip Anadolu’ya yerleşmeye başlayan Türkler ve onları izleyen diğer Türk boyları (Yinanç, 1944, s.168)³⁷, yaşam biçimleri anlamında çeşitlilik göstermektedir. “Yeni açılan Anadolu kıt’asına”, hayvancılıkla meşgul olan konargöçerler dışında, ziraat yapan “yarı-göçebeler” ve

³³ Hetum bunları şöyle sıralar: “Türk krallığında çok büyük şehirleri içeren birçok bölge vardır. “Lycaonia” bölgesinde krallığın en büyük şehri olan ünlü Konya şehri bulunmaktadır. İkinci bölge Kapadokya Greece şehri Kayseri’yi barındırır. Üçüncü bölge Isauria, antik şehir Silifkeyi içine alır. Dördüncü bölge Firigya “Greece” şehri “Zikia”yı (Laodicea/Denizli) kapsamaktadır. Beşincisi Efes şehriyle Kisitan (Lidya) bölgesidir. Altıncısı Nikea şehriyle Bitinya’dır. Yedincisi Kinapolis (Kastamonu) şehrinin bulunduğu Pamflagonya’dır. Trabzon şehriyle sekizincisine Kenex (Pontus) adı verilir. <http://rbedrosian.com/hetumint.htm>

³⁴ Bakınız 7 numaralı dipnot.

³⁵ <http://rbedrosian.com/hetumint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

³⁶ <http://rbedrosian.com/hetumint.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

³⁷ Zaman içinde Anadolu’ya ulaşan ikinci grubu, Bizans Devleti tarafından çeşitli nedenlerle Anadolu’ya “nakledilen” ve Müslümanlığa ihtida eden Türk toplulukları, üçüncü grubu on ikinci yüzyılda Haçlılarla yapılan savaşlarda Büyük Selçuklu Sultanlarının Irak ve Horasan’dan Anadolu’ya gönderdiği yardımcı Türkmen kuvvetler oluşturmuştur. Dördüncü grubu Gürcü kralların ele geçirdikleri bölgelerde yer alan Müslüman Türkler, beşinci grubu Büyük Selçuklu Sultanlığı’nın sona ermesinden sonra burada bulunan Türk halkın bir kısmı ve nihayet altıncı grubu on üçüncü yüzyılda “Moğol istilası önünden kaçan birçok Türk boy ve oymakları” oluşturmuştur.

Maveraünnehir'de yaşayan şehirli ve köylü Türkler de gelmiştir (Yinanç, 1944, s.172).

Tarihçinin verdiği uğraşı alanları içinde yer almayan, ancak Hetum'un eserinde zikrettiği Türk tüccarlarına ilişkin olarak Anonim Gürcü Kroniğinde önemli bir kayıtla karşılaşılıyor. Melikşah'ın oğlu Sultan Berkyaruk'un ölümünden sonraki bir dönemle ilgili olan bu bilgiye göre, Dmanis³⁸ ve Tiflis'ten geldikleri belirtilen Türk tüccarlar, Kral David döneminde Gürcistan topraklarının belirtilmeyen bir noktasında soyguna uğratılırlar. Söz konusu tüccarlar, kronikte ismi belirtilmeyen Türk Sultanına şikâyetle bulununca Sultan, "Arap krallarını, Artuk'un oğlunu ve tüm Mezopotamya emirlerini toplayarak David'in üzerine gönderir" (The Georgian Chronicle³⁹, 1991). Kronikte yer alan kayıt, ticaretin Türklerin yaşam biçimlerinde taşıdığı öneme dikkat çekmektedir: O kadar ki Türk tüccarların uğratıldıkları zarar üzerine Sultan, muhatap ülkenin cezalandırılmasına karar vererek ordularını oraya gönderilmiştir.

Görüldüğü üzere, istilalardan iki yüzyıl sonra yaşamış bir tarihçi olan Hetum'un kroniğinde yerini alan, kendi döneminden bir önceki yüzyıl Anadolu'suna ait "Türk Ülkesi" tanımlaması ve bu ülkeye ilişkin bilgiler, incelediğimiz resmin bütününe algılamamızda önemli ögeler içermektedir. Türkmenlerin, Anadolu serencâmına kültür tarihi açısından eğildiğimiz bu çalışmada, onun kroniği aracılığıyla edindiklerimizle geriye doğru anlamlı projeksiyonlar yapılabilir.

Sonuç olarak bu çalışmanın ele aldığı verilere dayanarak Anadolu'ya ayak basan gaza ve cihat motivasyonlu Türklerin sahip olduğu kültürün, birbiriyle bağlantılı iki büyük çatışma alanında temayüz ettiğini ileri sürmek istiyoruz. Bunlardan ilki, onların gündelik yaşamlarıdır. Anadolu coğrafyasındaki yerleşik-göçer karşıtlığı bağlamında gelişen gündelik yaşamlarında belirleyici çatışma unsurları beslenme ve kamp kurma gibi yaşamsal ihtiyaçlar olmuştur. Anılan ihtiyaçların giderilmesinin kaynaklara yansıyan bilgileri; merkezinde savaşçılığın yer aldığı yaşam kültürünün aile, giyim-kuşam, kadınların konumu gibi yan unsurların kısmen bizlere aktarılmasını sağlamıştır. İkinci çatışmalı yaşam alanı inançlarıdır. Anadolu kapılarına Müslümanlıkla ve dolayısıyla gaza ve cihatla henüz tanışmış halde gelen Türklerin inanç biçimleri karşısında,

³⁸ Kafkaslar üzerinde, tarihi Antik çağlara uzanan Gürcistan kenti

³⁹ <http://rbedrosian.com/gc1.htm> (Eserin bu adreste bulunan İngilizce çevirisinden yararlanılmıştır).

yerleşik halkların onları ötekileştirmeleri söz konusudur. Türklerin, Orta Asyalı savaşçı karakterlerine giydirdikleri kullanışlı yeni giysileri gaza ve cihat, âdeti iki taraf arasındaki kültürel çatışmaların fitilini ateşlemiş gibidir.

Kaynakça

- Abu'l-Farac Tarihi* (1999). (Ö.R. Doğrul, Haz.). TTK Yayınları: Ankara.
- Anna Kommena (Tarihsiz), *Alexiad* (B. Umar, Çev.). İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Âşıkpaşaoğlu*. (1949). *Tevârih-i Âl-i Osman* (N. Atsız, Haz.). Türkiye Yayınevi: İstanbul.
- Âzîmî Tarihi*. (2006). (A. Sevim Haz.). TTK Yayınları: Ankara.
- Bedrosyan, R. (1979). *The Turco-Mongol invasions and the lords of Armenia in the 13-14th centuries* (R. Bedrosian's Ph.D. Dissertation). Columbia University; <http://www.rbedrosian.com/atmi1.htm>
- Cahen, C. (1994). *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler* (Y. Moran, Çev.). eYayınları: İstanbul.
- Cevad Ali (2001). *Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Dârü'l-Sâkî: Beyrut.
- Dânişmendnâme*. (2004). (Haz. N. Demir). Akçağ Yayınları: Ankara.
- The Georgian Chronicle* (1991). (R. Berdosian, Çev.). New York; <http://rbedrosian.com/gc1.htm>
- Hetum Tarihi*, (Tarihsiz). [*History of the Tartars, The Flower of Histories of the East*];<http://rbedrosian.com/hetumint.htm>
- İbn Battûta Seyahatnâmesi* (2004). (A.Sait Aykut, Çev.) YKY: İstanbul.
- İbnü'l-Adîm, Seçmeler* (1989). (A. Sevim, Çev.). TTK Yayınları: Ankara.
- İbnü'l-Adîm*. (1998). (A. Sevim, Haz.). TTK Yayınları: Ankara.
- Kaymaz, N. (1993). Malazgirt savaşı ile Anadolu'nun fethi. *Malazgirt Armağanı* (İçinde). TTK Yayınları: Ankara.
- Köymen, M. A. (1986). *Tuğrul Bey*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- el-Mes'ûdî (1893). *Kitâbu't-Tenbîh ve'l-İsrâf*, Brill.
- Patmut'iwñ Aristakisi Lastivertc'woy* (1963). (R. Berdosian, Çev.). Erevan;<http://rbedrosian.com/alint.htm>
- Saltuknâme*. (1987). (Ş. H. Akalın, Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Sevim, A. (2000). *Anadolu'nun Fethi*. TTK Yayınları: Ankara.
- The Chronicle of Smbat Sparapet*. (1956). (R. Berdosian, Çev.). Venice;<http://rbedrosian.com/cssint.htm>
- Turan, O. (2004). *Selçuklular zamanında Türkiye*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Umar, B. (1998). *Türkiye halkının ortaçağ tarihi*. İnkılap Yayınevi: İstanbul.
- Urfalı Mateos Vekayinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*. (2000). (H.D. Andreasyan, Çev.). TTK Yayınları: Ankara.
- Yinanç, M. H. (1944). *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul.